

Story Power

Tataiso bakeng sa
ditlelapo tsa ho bala

valiba

O amohetswe!

Hohle Afrika Borwa batho ba qala ditlhapo tsa ho bala bakeng sa ho etsa hore batjha ba bale! Tse ding tsa ditlhapo tsena di na le dilemo tse mmalwa di qadilwe, ha tse ding di sa tswa qalwa – empa ntho e le nngwe eo kaofela ha tsona di nang le yona, ke hore di tshwasitswe ke leraba la dipale mme ha di batle ho itokolla!

Na o nahana ka ho bula tlhapo ya ho bala? Kapa na o se o ntse o ena le yona empa o batlana le dikeletso le mehopolo? Jwale he tataiso ena ya Story Power e etseditswe wena! Ho yona o ka iphumanela hore na tlhapo ya ho bala ke eng, o ka e qala jwang le hore o ka e tsamaisa jwang e le hore bana ba tle ba dule ba batla ho tla tlapong ya hao.

Na o ne o tseba hore tlhapo ya hao e ka ba karolo ya neteweke ya Nal'ibali ya ditlhapo tsa ho bala? Ngodisa tlhapo ya hao ho www.nalibali.org kapa www.nalibali.mobi.

Re thabile ha e le mona o ena le rona bakeng sa ho balla bana nako le nako!

Sehlopha sa Nal'ibali

PS: Tataiso ena e fumaneha ka dipuo tse leshome le motso o mong tsa Afrika Borwa. Dula o lebelletse ditataiso tse ding letotong la Story Power! Leba ho www.nalibali.org bakeng sa ho di fumana.

Ho na le eng ka hare

Tlhapo ya ho bala ke eng?	3
Ho qala tlhapo ya ho bala	4
Se ka etswang tlapong ya ho bala	5
Ho fumana mehlodi ya ho bala	6
Ho bopa tikoloho e ruileng ka mongolo	7

Bakeng sa tlhahisoleseding e nngwe mabapi le ho sebedisa hape le/kapa ho aba matheriale ona, ikopanye le Nal'ibali:

The Nal'ibali Trust
Suite 17–201, Building 17
Waverley Business Park, Wyecroft Road
Mowbray, 7700
Mohala: (021) 448 6000
Imeili: info@nalibali.org

Tsamaiso ya popo ya mehopolo le diporojeke:
Project for the Study of Alternative Education in South Africa (PRAESA)

Phetolelo: Hilda Mohale

Ditshwantsho tsa bapphetwa ba Nal'ibali: Rico

Moralo: Magenta Media

Tlhophiso ya sengolwa (Typesetting): Baseline Publishing Services

Tlelapo ya ho bala ke eng?

Batho ba qala ditlalelapo tsa ho bala hobane ba tseba kamoo ho leng bohlokwa ka teng maphelong a rona ho pheta dipale, ho bala le ho ngola. Ba batla ho fana ka menyetla ya nako tsohle bakeng sa bana hore ba natefelwe ke ho bala, ho ngola le ho mamela dipale. Ba a tseba hore ha bana ba ikutlwela monyaka wa dipale le dibuka kgafetsa, ba tla hola ba rata ho bala mme ba be ba bale hantle ho feta. Jwale he, tlelapo ya ho bala ke eng?

Ditlalelapo tsa ho bala ka bokgutshwanyane

- ★ Tlelapo ya ho bala ke sebaka seo bana ba ikgethelang ho ya ho sona ho ya natefelwa ke dibuka le dipale. Ha ho motho ya qobellwang ho ya – ke ntho eo o ikgethelang yona.
- ★ Ke tikoloho e lokolohileng e utlwahalang jwaloka lehae ho ena le sekolong.
- ★ Ke sebaka seo batho ba ratang dipale le dibuka ba kopanelang ho sona nako le nako ho ya bala, ho pheta dipale le ho bua ka tseo ba di balang mmoho le bana ba dilemo tse fapaneng. Ka nako e nngwe ba etsa le diketsahalo tse thabisang tse tsamaelanang le dipale le dibuka. Mme hangata ho ba le nako bakeng sa ditho tsa tlelapo ho ngola ... hobane ho bala le ho ngola di tsamaya mmoho.
- ★ Dintho tsena tsohle di ka etsahala ka puo efe kapa efe – hantlente, ditlalelapo tse ngata di pheta le ho bala dipale ka dipuo tse pedi kapa ho feta!

Ditaba tse ding mabapi le ditlalelapo tsa ho bala

- ★ Tlelapo ya ho bala e ka nna ya ba sebaka sa ho ithuta ho bala haeba o sa kgone ho bala hohang kapa ho ntlafatsa ho bala ha hao haeba o sa bale hantle.

Fumana tlhahisoleseding e nngwe ka ditlalelapo tsa ho bala karolong e ikgethang ya Ditlalelapo tsa ho Bala ya websaete ya rona le mobisaete ya rona – www.nalibali.org le www.nalibali.mobi.

- ★ Mang kapa mang a ka ba le seabo: masea, bana, batjha, bomme, bontate, bonkgono le bontatemoholo, baithaopi le bahlokomedi ba bang.
- ★ Ditlalelapo tse ding di kgolo, di ka ba le bana ba fihlang ho 50 le baithaopi ba batho ba baholo ba ka bang bahlano kapa tshelala. Ba kopanela dibakeng tse kgolo tse kang tse fumanehang dikolong, dilaeboraring le ditsing tsa setjhaba. Ditlalelapo tse ding di nyane, jwaloka ka tseo batho ba baholo ba tshwarelang dihlopha tse nyane tsa ho bala mahaeng a bona bakeng sa bana ba 5 kapa 6 ba dulang le bona kapa haufi le bona.
- ★ Ditlalelapo tse ngata di tsamaiswa ke batho ba baholo, empa ditlalelapo tse ding di qadilwe le ho tsamaiswa ke bana le batjha malapeng a bobona, kapa sekolong ka nako ya kgefutso kapa ha sekolo se etswa.
- ★ Ditlalelapo kaofela di kopana nako le nako – bonyane hang ka beke. Ditlalelapo tse ding di kopana jwaloka karolo ya lenaneo le tsamaiswang bakeng sa bana kerekeng, tempeleng kapa moskeng, kapa jwaloka karolo ya lenaneo la tlhokomelo ya kamora sekolo. Ho bile ho na le ditlalelapo tse etseditsweng masea le bana ba banyenyane dilaeboraring!

Ho qala tlelapo ya ho bala

Na o ikutlwa o kgothetse ho ka bula tlelapo ya ho bala? Ha ho na tsela e le nngwe feela ya ho etsa sena. O lokela ho etsa se o nolofallang ho feta hobane ka tsela eo o ka nna wa kgona ho boloka tlelapo e sebetsa hantle ebile e hola! Mehopolo e meng ke ena e ka o tataisang.

★ **Mang?** Ditlalepo tsa ho bala di tsamaiswa hantle ke batho ba ratang dipale le dibuka mme ba batla ho thusa bana ho hola ba rata dipale le ho bala. Ha se hore o tshwanetse ho tseba dintho tse ngata ka dipale – o tla ithuta ka lefatshe le makatsang la dipale tsa bana ka ho ba le seabo tlelapong. Ditlalepo tse ngata tsa ho bala di tsamaiswa ke baithaopi, kahoo ha ho tijelete eo o e lefuwang. Moputso wa hao o fumanaha ho monate oo o bang le ona le kgotsofalo ya ho tseba hore o etsa phapang!

★ **Ba bakae?** Etsa geto ya hore ke baithaopi ba bakae bao o ka ba fumanang ho o thusa ho hlophisa diketsahalo tlelapong ya hao ya ho bala. Sebedisa sena ho o thusa ho etsa geto ya hore ke bana ba bakae bao o batlang ho ba ngodisa: bana ba bahlano bakeng sa motho a le mong e moholo hangata ba sebetsa hantle. Ha o ena le bana ba mmalwa, o kgona ho tsepamisa maikutlo ho ngwana ka mong. Ke mohopolo o mtle ho qala hanyane – esitana le bana ba bahlano le motho e moholo a le mong ke tlelapo ya ho bala. Jwale o ka hodisa tlelapo ya hao ha nako e ntse e tsamaya, haeba o batla.

★ **Hokae?** Tlelapo ya ho bala e ka etsahala kae kapa kae moo ho kgutsitseng ho bile ho bolokehile – sekolong, tlhokomelong ya kamora sekolo, laeboraring, holong ya setjhaba kapa tleliniking. Qala e nngwe tlung ya motho kapa karatjheng ya motho, Sekolong sa Sontaha kapa moskeng kapa tempeleng ya heno – kae kapa kae moo ho leng bobebe ho wena!

★ **Neng?** Tlelapo ya ho bala e ka kopana nako efe kapa efe e lokelang. E ka nka halofo ya hora kapa dihora tse pedi. Ho tswa ho wena! Ditlalepo tse ngata tsa ho bala di kopana ha nngwe ka beke. Le ka nna la kopana hangata, empa ha ho a lokela hore e be ka tlase ho hanngwe ka beke!

★ **Eng?** Ditlalepo tsa ho bala di hloka sebaka se bulehileng bakeng sa ho kopana. Seno kapa sejonyana se itseng se lokile, ha ho kgoneha. Mme mesangwana le dimmata di duleha ha monate ho feta dideske le ditulo. Empa ho bala ho ka nna ha etsahala le ka tlasa sefate, le paqame jwanng, kapa kae kapa kae feela moo ho utlwahalang ho lokile. Hantlente o hloka dingolwa tse kgahlang tsa ho bala hore o tle o boloke bohle ba na le thahasello – dibuka tsa ditshwantsho, dinobele, dibuka tsa tlhahisoleseding, dithotokiso, diraeme le dipina, dikoranta le dimakasine.

Bakeng sa ho ngodisa
tlelapo ya hao ya ho bala le
neteweke ya Nal'ibali, etela
www.nalibali.org kapa
www.nalibali.mobi.

Se ka etswang tlelapong ya ho bala

Na o hloka thuso e itseng ka diketsahalo tsa tlelapong ya ho bala? Ditlhaliso tse mmalwa ke tsena. Diketsahalo tse ding di lokile bakeng sa ho etswa nako le nako ha le kopana. Kgetha ho diketsahalo tse ding ho ya ka hore di nyalana jwang le dibuka le dipale tseo le abelanang ka tsona le hore le na le nako e kae. Fetolang diketsahalo tse ding beke le beke ho thusa ho boloka dikopano tsa lona tsa tlelapo ya ho bala di ikgethile di kgahlisa le ho kgothaletsa bana hore ba dule ba etla kgafetsa!

★ **Dipapadi le dipina:** Tsena ke ditsela tse monate tsa ho qala kopano. Ruta bana dipapadi le dipina tseo o neng o tlwaetse ho di bapala le ho di bina ha o sa le ngwana mme le di bapale hang ha ba se ba di tseba. Binang dipina ka dipuo tsa lapeng tsa bana bohle le ka dipuo tse ding.

★ **Ho balla hodimo le ho pheta dipale:** Balla hodimo le ho pheta pale kopanong ka nngwe ho abelana ditshibollo le dintho tse ding tseo bophelo ba nnete bo sa faneng ka tsona. Bana ba tla nyakalla le ho ba le tiheseho mabapi le meqoqo e metjha mme kahoo ba tla tiantjella ho ithuta ... mme tlotlontswe ya bona le yona e tla eketseha!

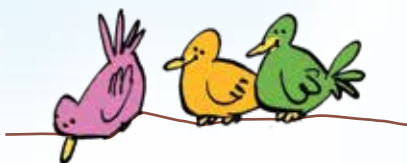
★ **Ho bala mmoho le ho bala o le mong:** E re bana ba seng ba tseba ho bala ba arolelane ka dibuka mmoho ka dihlotshwana kapa ka bobedi. Hape ba ka balla bana ba bang tlelapong moo ba esong ho tsebe ho bala. Kenella le wena ka ho re ngwana a o balle kapa ka ho balla sehlotshwana se senyane sa bana. Ka nako e nngwe o ka re bana ba qete nako e itseng ba le bang ka buka, ba ka bala ka kgutso kapa ho sheba ditshwantsho mme ba phete dipale tsa bona. Ho qeta nako e itseng ka dibuka ka tsela tsena ho kgothaletsa bana ho kgetha le ho abelana dibuka tseo ba nang le thahasello ho tsona.

★ **Ho bua ka dibuka:** Tsebisa dibuka tse ntjha ka ho di bontsha bana le ho ba bolella hanyane ka buka ka nngwe hore ba tle ba be le thahasello mme ba tihesehelle ho bala.

★ **Ho ngola:** Nea bana menyetla e fapaneng ya ho ngola. Ba ka nna ba iketsetsa dibuka tseo ba ka ipallang tsona mme ba abelane ka tsona, kapa ba ngole mabapi le dibuka tseo ba di badileng, kapa ba etse dikarete tsa ditakaletso bakeng sa metswalle le ba lelapa. Ithaope ho thusa bana ba esong ho be le boitshepo ba ho ngola ka bobona ka ho ngola seo ba o bolellang sona.

★ **Bonono, popo le terama:** Kgothaletsa bana ho penta kapa ho taka ditshwantsho, kapa ho etsa diphapete kapa dintho tse ding tse tsamaelanang le pale eo o e badileng kapa o ba phetetseng yona. Kapa, efa bana nako ya hore ba e tshwantshise.

Etela leqephe la rona la Facebook (www.facebook.com/nalibaliSA) kamehla bakeng sa dikgothaletso tse ding tsa tlelapo ya ho bala le mehopolo ya diketsahalo – kapa o abelane le rona ka mehopolo ya hao!

Ho fumana mehlodi ya ho bala

Bana ba ithuta ho bala ka ho bala! Hang ha peo ya ho bala e se e jetswe, o lokela ho dula o e nosetsa e le hore lerato la ho bala le dule le hola le eba matla. Sena se bolela ho etsa bonnete ba hore tlelapo ya hao ya ho bala e na le dintho tse ngata tse kgahlang tseo bana ba tlang ho rata ho di bala. Ena ke mehopolo e ka o thusang ho etsa sena.

1. Reka dibuka

Hlophisa diketsahalo, tse kang pesonama kapa thekiso ya dikuku, bakeng sa ho nyolla tijelete ya ho reka dibuka bakeng sa tlelapo ya lona. Jwale, batlana le dibuka tse theko e tlase mabenkeleng a dibuka a ditheolelo, mabenkeleng a dibuka tse sebedisitsweng, le dithekisong tsa dibuka bakeng sa thekolohelo.

2. Adima dibuka

Laeborari ya lona ya sekolo kapa ya setjhaba ke mohlodi o moholo wa dintho tsa mahala tsa ho bala. Bitsa ditho tsohle tsa tlelapo ya hao ya ho bala le baithaopi ho tla ba le lona e le hore le tle le tsebe ho adima dibuka tse ngata tse fapaneng.

3. Fumana dibuka bakeng sa dimpho

Kopa batho bohle bao o ba tsebang ho nehela ka buka tlelapong ya hao ka matsatsi a bona a tswalo.

4. Letsatsi la ho bokella dibuka

Kopa dikolo tsohle le dikereke tsohle sebakeng sa heno ho bokella dibuka bakeng sa tlelapo ya hao. Hopola ho etsa bonnete ba hore dibuka tsohle tse nehetsweng ke dibuka tse loketseng bana tlelapong ya hao!

5. Fumana tlatsetso ya koranta ya Nal'ibali

Bopa dibuka tseo e leng tsa hao tse ngotsweng ka dipuo tse pedi o sebedisa dibuka tse sehlang-le-ho-ipolokelwa tlatsetsong ya koranta ya Nal'ibali. Seha o ntshe dipale tse telele ka karolong ya "Hukung ya dipale". Manamisa tsena leqephehading la khateboto. Kwahela sena ka polasetiki kapa sephuthelo se kgomarelang sa polasetiki bakeng sa ho e sireletsa.

6. Fumana dipale tsa mahala

Etela diwebsaete moo o ka jarollang dipale bakeng sa bana lebatjha. Nal'ibali (www.nalibali.org, www.nalibali.mobi), Bookdash (www.bookdash.org) le Buka ya Dipale tsa Afrika (www.africanstorybook.org) di na le mefuta e fapaneng ya dibuka le dipale tsa bana ka dipuo tse fapaneng tseo o ka di jarollang le ho di hatisa (kapa o di bale inthaneteng) mahala. Fundza (www.fundza.co.za, www.live.fundza.mobi) e fana ka dipale tse thabisang tsa mahala bakeng sa batjha diselefounong tsa bona.

7. Ebang bangodi ba dipale

Ngola dipale tseo e leng tsa hao bakeng sa bana mmoho le bona. Bana ke mohlodi o buang le o phelang, mme ba na le dipale tsa bona tse ruileng tse emetseng feela ho phetwa, ho ngolwa le ho balwa.

8. Ebang batsomi ba dipale

Batlana le dipale ka hara dikoranta le dimakasine tseo o nahanang hore di ka kgahla ditho tsa tlelapo ya hao ya ho bala. Di sehe o di ntshe mme o di sebedise ho bopa dikarete tsa pale.

Bana ba ratang ho bala ba tjhesehella ho bala mme ba na le boitshepo haholo mme ke babadi ba betere ho feta bana ba sa rateng ho bala.

Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS), 2011

Ho bopa tikoloho e ruileng ka mongolo

Ho na le mongolo o mokae tikolohong ya ngwana hao? Na ba bona matshwao, ditsebiso, dipapatso, dimakasine, diphousetara, dibuka, mangolo, diimeile, dikoranta le dimakasine moo ba leng teng ha ba ntse ba tswela pele ka bophelo ba letsatsi? Mme ke dipuo tse kae tseo dintho tsee di ngotsweng ka tsona?

Bana ba ithuta ho bala ha bonolo ho feta ha ba potapotilwe ke mongolo hobane ditikoloho tse ruileng mongolo di ba bontsha hore ho bala le ho ngola di ka sebedisetswang. Ena ke mehopolo e tsheletseng e ka o thusang ho etsa hore sebaka sa tlelapo ya hao ya ho bala e be tikoloho e ruileng ka mongolo.

1. Bopa diphousetara

Nahana ka se kgahlang bana ba tlang tlelapong mme o iketsetse diphousetara tsa ditaba tsena. Taka ditshwantsho tsa hao kapa o sebedise tse tswang dikoranteng le dimakasineng. Jwale ngola tlhahisoleseding, mapetjo kapa melaetsa ka e nngwe kapa tse pedi tsa dipuo ho phethela diphousetara. Bea phousetara pontsheng moo ho leng bonolo ho bana ho e bala mme o dule o ntse o di fetola hore bana ba dule ba ena le tjheseho!

2. Etsa diphousetara tsa diraeme, dipina le dilotho

Ngola diraeme, dipina le dilotho ka dipuo tse fapaneng hodima leqephehadi la pampiri. Kopa bana le ditho tsa malapa a bona ho etsa ditlhahiso mme o sebedise tseo le wena o di tsebang.

Qetang nako e itseng le etsa diraeme kapa dilotho, mme le bina dipina mmoho le bana – hopola ho supa mantswe ha o ntse o bala kapa o bina. Kgothaletsa bana ho bala le ho bala hape diphousetara ka bobona kapa le metswalle. Haeba ba batla, ba dumelle ho kopolla diphousetara tseo mme ba iketsetse tsa bona tse nyane tseo ba ka yang le tsona hae ho ya di shebisana le ba malapa a bona.

3. Etsa terata ya diaparo e entsweng ka alfabete

Mmoho le bana, ngola ditlhaku tsa alfabete leqepheng le ka thoko mme o take setshwantsho bakeng sa tlhaku ka nngwe. (Bana ba rata ho taka setshwantsho sa bona se tla tsamaelana le tlhaku ya pele ya lebitso la bona!) Bea sekgetjhana sa kgwele ho kgabahanya le phaposi mme o sebedise diphekse ho fanyeha ditlhaku tsa alfabete ka tatelano.

4. Phophoma ka mongolo

Bokella mefuta e fapaneng ya mongolo eo o nahanang hore e tla kgahla bana. Leka ho fumana dimenu tsa dijo tse rekwang di butswitse, dikarete tsa kgale tsa ditumediso, disekejule tsa terene kapa dibese, diphamfolete tsa tlhahisoleseding, ditlankana tsa papatso, dikoranta le dimakasine. Bana ba ka natefelwa ke ho bala tse ding tsa tsona, empa hape ba ka di sebedisa jwaloka diporopo ha ba tshwantshisa dipale, kapa ba di sehe ha ba iketsetsa dikarete, diphousetara, ditshwantsho kapa dibuka.

5. Sebedisa laeborari

Kadima dibuka laeboraring ya heno – ke kabo e sa feleng ya dingolwa tsa ho bala tse fumanehang mahala! Hopotsa bana ka moo ba lokelang ho hlokomela dibuka ka teng e le hore di tle di tsebe ho natefela le bana ba bang!

6. Eba mohlala baneng

Ballla bana le ho bala mmoho le bona. Bua ka ditlwaelo tsa hao tsa ho bala – seo o se balang, moo o ratang ho balla teng, bangodi bao o ba ratang ka ho fetisisa le hore ke hobaneng. Hape o ka ngolla bana mme wa ngola le bona.

Ha ho bala ho utlwahala ho le monate baneng, ba fetoha babadi. Bohle re phetapheta dintho tse re natefelang.

John Monfredo

Hokahana le Nal'ibali

Eba karolo ya neteweke ya Nal'ibali mme o sebedise matla a dipale ho kgothaletsa bana ho batla ho bala le ho ngola.

Etela dikalana tse fapaneng bakeng sa mehlodi le dikeletso tsa ho-balla-boithabiso, le dipale tsa bana ka dipuo tse 11.

Ditlatsetso tsa Nal'ibali

Fumana tlatssetso ya hao ya koranta, e puo di pedi ya ho-balla-boithabiso ka hara *Sowetan*, *Sunday Times Express*, *Daily Dispatch* le *The Herald*. Bakeng sa tlhahisoleseding e nngwe, etela www.nalibali.org.

Nal'ibali radiyong

Bulela mananeo a radiyong a Nal'ibali diteisheneng tsa setjhaba tsa SABC mme o natefelwe ke dipale tsa bana ka dipuo tsohle tse 11 tsa semmuso. Etela www.nalibali.org bakeng sa **sekejule sa radiyo** sa Nal'ibali.

www.nalibali.org

Etela **websaete** ya Nal'ibali bakeng sa maqephe a mahala a dikeletso, diboloko tsa tsebo ya ho bala le ho ngola, dikeletso tsa ho bala le dipale tsa bana.

www.nalibali.mobi

Dikeletso tsa ho pheta dipale le ho bala, tshehetso ya ditlalelo tsa ho bala le dipale ka dipuo tse 11 tsa Afrika Borwa – **selefounong** ya hao!

Media ya phedisano

Kenela puisano ho **Facebook** mme o re latele ho **Twitter** le **Instagram** bakeng sa dikeletso le dintlafatso tse kgothatsang tsa ho-balla-boithabiso le ditaba tse ntjha. Hape o ka etela kanale ya rona ya **YouTube**, www.youtube.com/user/TheNalibaliChannel bakeng sa dikeletso tsa tlalelo ya ho bala.

Ikopanye le rona ka ho letsetsa setsing sa rona sa mehala ho **02 11 80 40 80**, kapa ka e nngwe ya ditsela tse lateng: www.nalibali.org www.nalibali.mobi

[f nalibaliSA](https://www.facebook.com/nalibaliSA) [@nalibaliSA](https://twitter.com/nalibaliSA) [@nalibaliSA](https://www.instagram.com/nalibaliSA) info@nalibali.org

